

Понятійний складник концепту «радість» у німецькій та англійській мовах

Стаття є спробою розглянути понятійний складник концепту «радість» у німецькій та англійській мовах на матеріалі субстантивно оформленої лексики, що зумовлено категоріальним статусом цього класу. У центрі уваги – німецька лексема *Freude* й англійська лексема *joy* як основні номінанти досліджуваної емоції, а також домінанти відповідних синонімічних рядів. Проаналізовано дефініційну та ілюстративну частини різних типів словників, адже словникові статті вважають культурологічно релевантним матеріалом для вивчення концептів, зокрема концептів емоційних.

Ключові слова: концепт, понятійний складник, номінанти емоцій, дефініційна/ілюстративна частина словника, ядро концепту, ближня периферія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасне мовознавство характеризується зростанням інтересу до концептуалізації внутрішнього світу людини, представленого в мові двома типами: ментальним й емоційним. Емоції, які цікавили раніше переважно психологів і фізіологів, із другої половини ХХ ст. стають об'єктом лінгвістичного дослідження. Соціалізовані в конкретній культурі, соціумі, емоції формують концепти, дослідження яких дає змогу відтворити мовну картину світу тих чи тих народів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Емоції – одна з найскладніше організованих систем людини. Як соціально-психологічне явище, вони займають особливе місце в її житті та мові, а дослідження їхньої вербалізації викликає великий інтерес у лінгвістів, серед яких слід особливо відзначити Ю. Д. Апресяна, В. Ю. Апресяна, Н. Д. Арутюнову, А. Вежицьку, Н. А. Красавського, В. І. Шаховського та ін.

Одна з базових емоцій – радість, що формує відповідний концепт. Саме цей концепт виступає об'єктом дослідження. **Предмет** дослідження – понятійний складник досліджуваного концепту в німецькій та англійській мовах, який розуміють, зазвичай, як те, що фіксується в словниках і містить основну інформацію про поняття.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на опис вербалізованих фрагментів емоційної картини світу, зокрема її позитивного спектра.

Для дослідження було обрано субстантивно оформлену лексику, що зумовлено категоріальним статусом цього класу. Адже в багатьох роботах, присвячених культурним концептам, перевага надано субстантивно вираженим мовним номінаціям. Зокрема, автори зазначають, що саме іменник указує на «стійкі елементи людського досвіду» [2, с. 164].

Так, для семантичного аналізу було обрано німецьку лексему *Freude* й англійську лексему *joy* як основні номінанти досліджуваної емоції. Ці лексеми є домінантами відповідних синонімічних рядів: крім високої частотності, вони характеризуються стилістичною нейтральністю, великою продуктивністю, а також використовуються як елементи метамови, тобто семантичного компонента, що входить до семного набору багатьох слів цього ж синонімічного ряду.

У структурі концепту виокремлюють зазвичай понятійний, образний та оцінний складники. Понятійний компонент концепту виявляється на основі дослідження словникових дефініцій. Словникова стаття містить інформацію стосовно всіх мовних рівнів – фонологічного, лексико-семантичного, фразеологічного, граматичного. Вона також є джерелом отримання не лише лінгвістичних даних, а й загальнокультурної інформації.

Словникова стаття складається з дефініційної та ілюстративної частин. У дефініційній частині знаходимо інформацію про обсяг, зміст і межі поняття. Ілюстративна містить контексти вживання мовної одиниці (приклади вживання слова в художній літературі, прецедентних текстах тощо), які виражають поняття, розкривають таким чином його сутність. Отже, у словниковій статті зберігається інформація і про саме поняття, і про його оцінку, розуміння носієм мови. Вивчення дефініції слова виявляє понятійний компонент концепту, а дослідження ілюстративної частини словникової статті встановлює його образно-ціннісний складник.

Саме тому вважаємо словникові статті культурологічно релевантним матеріалом у вивченні концептів культури, зокрема емоційних.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. *Freude* в німецьких словниках позначається як почуття веселого настрою, внутрішньої веселості (*Gefühl der Hochstimmung, innerer Heiterkeit*) і щастя (*beglückt sein, Beglückung*), а також те, що викликає радість (*etwas, was jemanden erfreut*), але вживане у високому стилі, тобто стилістично забарвлене [12, с. 502]. Семантичні ознаки лексеми *Freude* на основі аналізу словникових дефініцій: родова категорія (*Gemütszustand, Gefühl, Sein*); видові категорії: сема інтенсивності (*hoch, hochgestimmt*), каузативності (*etwas, was jemanden erfreut*), форма прояву емоції (*innere Heiterkeit*).

Серед релятивних і відсильних визначень *Freude* вживають такі лексеми: *Hochstimmung, Heiterkeit, froh sein, beglückt sein, Beglückung*.

Freude вирізняється великою кількістю похідних слів, що зумовлено особливостями словотвору німецької мови. Наприклад, прикметник *freudig*, який визначається як «переповнений радістю», «той, що приносить радість» (*voll Freude, von Freude erfüllt, frohgestimmt, Freude bringend, beglückend*). Від *freudig* походить синонім *Freude – Freudigkeit*, що означає «радісний, веселий настрій» (*freudige, frohe Stimmung*) [10; 11].

До найближчих синонімів лексеми *Freude* належать: *Spaß, Vergnügen, Fröhlichkeit* [10].

Як домінуючу емоції *Vergnügen* вживають із середини XVII ст. Це – субстантивоване дієслово *vergnügen*, первісне значення якого «задовольняти». Починаючи з XIX ст., його також уживають у значенні «свято, веселий захід», тобто є полісемічним. Його полісемію слід тлумачити як результат метафоричного перенесення: найменування емоції переноситься на соціально-організовані дії людини (святковий захід). В етимологічних словниках будь-які генетичні кореляції з іншими мовами не фіксуються [8; 12, с. 1360].

Сьогодні *Vergnügen* має такі лексико-семантичні варіанти: «добре внутрішнє самопочуття (настрій), яке зумовлене дією, поведінкою, заняття, бачення чогось» (*inneres Wohlbehagen, das jemandem ein Tun, eine Beschäftigung, einen Anblick verschafft*); «те, що приносить задоволення, радість; приємне проведення часу» (*etwas, woran man Vergnügen findet, was einem Vergnügen bereitet; angenehmer Zeitvertreib*) [10; 11; 12, с. 1360].

Семантично споріднене йому слово *Spaß* запозичене з італійської мови в XVII ст. (*spasso, spassare – «добре проводити час, веселити»*) [12, с. 1663] й активно вживається в сучасній німецькій мові у двох значеннях: задоволення та жарт. Семантичний зв'язок між лексико-семантичними варіантами в цьому разі також очевидно: один означає емоцію (*Vergnügen, Belustigung; Freude, Vergnügen, das man an einem bestimmten Tun hat*), інший – її можливого каузатора (*Scherz, Witz; ausgelassenscherzhafte, lustige Äußerung*).

Fröhlichkeit походить від прикметників (*froh – fröhlich – Fröhlichkeit*). Прийменник *froh* має досить цікаве походження. У ранніх формах мови (ahd. *frō*, mhd. *vrō*) прийменник позначав таку якість, як «швидкий», «бадьорий», «жвавий». В етимологічних словниках зазначено, що слово має індоевропейське походження, його корінь співвідноситься з *ie *preu – springen, hüpfen*, тобто «стрибати»). Отже, можна припустити, що відбулося перенесення значення з ознаки, пов'язаної із соматичною, фізичною сферою, на сферу емоційну; адже переживання радості може супроводжуватися соматичним проявом емоції [8].

Отже, синонімічний ряд *Freude* містить такі семантичні ознаки:

- 1) почуття, стан, настрої (*Freude – Gefühl, Hochstimmung, hochgestimmter Gemütszustand, froh-und beglückt sein; Vergnügen – Wohlbehagen*);
- 2) умови появи (*Vergnügen – ein Tun, eine Beschäftigung, ein Anblick; Spass – Tun*);
- 3) причина (каузатор) виникнення емоції (*Freude, Vergnügen*);
- 4) якісні властивості емоції (*Wonne – innig; Vergnügen – inner, Freude – inner*);
- 5) інтенсивність (*Wonne – hoch, tief, höchste*).

Словникові ілюстрації синонімів *Freude* дають змогу виокремити такі семантичні групи:

- 1) переживання емоції з вказівкою/ без вказівки на причину (*große Freude an seinen Kindern haben; Spass, Vergnügen an etw. haben; sich über seinen Erfolg freuen; Lust zu einem Beruf, zu einer Tätigkeit haben*);
- 2) прояв емоції (*vor Freude an die Decke (Vergnügen) springen*);
- 3) протиставлення емоції другим (негативним) переживанням (*Freude und Leid mit jemandem teilen. In Freude und Leid zusammenhalten*);

4) небажаність утрати переживання емоції (*j-m die Freude verderben, versalzen, stören; jemandem den Spass verderben*);

5) позитивна знаковість емоції (*die Freuden der Liebe; die Wonnen der Liebe*);

6) градація емоції (*eine grosse, tiefe Freude; kleine Lust, wenig Lust; das macht mir grossen, viel, keinen Spass*);

7) якісна характеристика емоції (*laute, stille Freude; eine besondere Freude; unerwartete Freude; einen kindlichen Spass an etwas haben*).

Отже, ядром концепту «радість» у німецькій мові виступає лексема *Freude* з такими семантичними ознаками: «стан», «почуття», «каузатор емоції», «інтенсивність», «внутрішня форма прояву». До ближньої периферії належать лексеми: *Spass, Vergnügen*.

Результати компонентного аналізу лексеми *Freude* відтворено в табл. 1.

Таблиця 1

Семантична структура лексеми *Freude*

Лексема	Родовий параметр			Видовий параметр			
	стан	почуття	емоція	причинність	інтенсивність	форма прояву	
						зовнішня	внутрішня
Freude	+	+	-	+	+	-	+

В англійських словниках *joy* може трактуватися за допомогою релятивних і відсильних визначень, тобто через синоніми (*happiness or contentment pleasure or delight; rejoicing success; satisfaction, felicity*). Радість тісно пов'язана з таким концептами, як щастя, задоволення; причиною радості може бути добробут, успіх, удача, очікування або переживання чогось позитивного.

Емоційний концепт «радість» в англійській мові також отримує мовну репрезентацію за допомогою багатьох синонімічних засобів. Можна виокремити такий ряд найближчих синонімів *joy: pleasure, delight, enjoyment*.

За етимологічним словником, синонім *pleasure* також французького походження: лексема *pleasure* вперше була вживана в XIV ст., походить від старофранцузького *plesir (enjoyment, delight, XII ст.)*, від дієслова *plaisir – to please* (радувати, задовольняти), яке, у свою чергу, має латинські корені: *placere (to please)*. Але до XVII ст. *pleasure* в англійській мові означало винятково насолоду фізичного характеру [5].

Сучасні словники демонструють широкий спектр почуттів у значенні *pleasure* – від фізичного задоволення (*sensual gratification*), почуття, протилежного потреби (*enjoyment and entertainment, as opposed to necessity*) до емоційного стану, близького до радості та щастя (*enjoyment, happiness or satisfaction, or something that gives this; a source of delight or joy*) [3; 6].

У сучасному значенні іменник *delight* номінує високий ступінь задоволення, щастя (*a high degree of gratification, extreme satisfaction, great pleasure, great happiness*), а також те, що приносить це задоволення. Дієслово *delight* означає «отримувати велике задоволення» (*to take great pleasure*), «приносити гостру насолоду, радість» (*to give keen enjoyment*) [6, с. 350]. Ю. Д. Апресян зазначає, що *delight* номінує сильніше, часто захоплене, але менш глибоке почуття задоволення, ніж *pleasure* [1, с. 318].

Похідний іменник *enjoyment* відрізняється від *joy* тим, що позначає не лише стан задоволення чимось, а й сам процес його отримання (*the state or process of taking pleasure in something; a thing that gives pleasure; the action of possessing and benefiting from something*) і характеризується відсутністю помітного збудження емоційної системи людини, більш спокійним характером переживання порівняно з емоційним станом [1, с. 317].

Вивчення змістової структури синонімів *joy* дає змогу виокремити такі семи:

1) емоція, почуття, відчуття, стан (*emotion – joy, pleasure; feeling – joy, pleasure, delight, enjoyment; sensation – pleasure; state, condition – joy, enjoyment*);

2) процес, дія (*act, action – enjoyment*);

3) причина (каузатор) виникнення емоції (*joy, enjoyment, pleasure, delight*);

4) умови появи (*joy – well-being, success, good fortune, prospect of possessing what one desires*);

5) інтенсивність переживання (*joy – great, very, deep, pleasure – very much, delight – extreme, great, high degree*);

6) прояв емоції (*joy – expression, exhibition, outward show*).

Словникові ілюстрації синонімічного ряду *joy* дають змогу виокремити такі семантичні групи:

1) виникнення та переживання емоції з вказівкою або без вказівки на причину (*They were filled with joy when their first child was born. Listening to music is one of his greatest joys. Her singing is a joy to listen to*);

2) прояв емоції (*She smiled with pleasure at being praised. She wept for joy when she was told that her husband was still alive. Tears of joy the joy of being alive*);

3) протиставлення емоції другим негативним переживанням (*Their sorrow turned to joy; the joys and sorrows of life, the pleasure and pains of everyday life*);

4) градація емоції (*great joy / delight / pleasure; sheer / pure delight*).

У табл. 2 відтворено семантичну картину досліджуваної лексеми *joy*.

Таблиця 2

Семантична структура лексеми *joy*

Лексема	Родовий параметр			Видовий параметр			
	стан	почуття	емоція	каузатор емоції	інтенсивність	форма прояву	
						зовнішня	внутрішня
<i>joy</i>	+	+	+	+	+	+	+

Аналіз лексикографічних джерел дає змогу стверджувати, що ядром концепту «радість» в англійській мові виступає лексема *joy* з її семантичними ознаками: «стан», «почуття», «емоція», «каузатор емоції», «інтенсивність», «зовнішня форма прояву». До навколоядерної зони входять найбільш частотні синоніми та деривати: *pleasure, enjoy, delight, enjoyment, joyful, joyous*.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз дефініційної частини словникових статей номінантів емоції «радість» і їх синонімів в обох мовах дає змогу зробити висновки, що в англійській мові понятійний складник концепту «радість» включає сему процесу отримання емоції, а також її прояву. У німецьких словниках синонімічний ряд номінанта *Freude* доповнює понятійну складову концепту семами «настрій», «якісні властивості емоції». Отже, різноманітні відтінки емоції «радість» отримують додаткову характеристику в німецьких лексикографічних джерелах.

Freude в німецькій мові не виступає як прояв емоції, на відміну від англійської. В англійських словниках радість має зовнішній прояв (*outward show*), у німецьких – це внутрішнє переживання (*innere Befriedigung*).

Аналіз ілюстративної частини словникових дефініцій концепту «радість» у досліджуваних мовах дав змогу виокремити такі спільні семантичні групи: «переживання емоції з вказівкою / без вказівки на причину», «прояв емоції», «протиставлення емоції другим (негативним) переживанням», «градація емоції». Специфічним для німецької мови є наявність семи небажаності втрати емоції та її якісної характеристики.

Подальшою перспективою дослідження вербальної реалізації концепту «радість» є залучення до семантичного аналізу лексем інших частин мови того чи того семантичного поля, вивчення асоціативного та образного складників цього концепту, функціонування позитивної емотивної лексики в тексті, а також зіставлення невербального вияву позитивних емоцій.

Джерела та література

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. – Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Яз. рус. культуры, 1995. – 766 с.
2. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
3. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : URL : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british>
4. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
5. Harper D. Etymology Dictionary [Electronic resource] / D. Harper. – Mode of access : <http://www.etymonline.com>
6. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ldoceonline.com>
7. Urdang L. Oxford Thesaurus: An A–Z Dictionary of Synonyms / L. Urdang. – Clarendon Press, 1991. – 1054 p.

8. Köbler G. Deutsches Etymologisches Wörterbuch [Electronic resource] / G. Köbler. – Mode of access : <http://homepage.uibk.ac.at/~c30310/derwbhin.html>
9. Wander W. Deutsches Sprichwörter-Lexicon [Electronic resource] / W. Wander. – Mode of access : <http://woerterbuchnetz.de/Wander/>
10. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.dwds.de/>
11. Duden. Duetsches Universalwörterbuch [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.duden.de/>
12. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – München : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1991. – 1675 S.

Дорменев Виктор. Понятийная составляющая концепта «радость» в немецком и английском языках.

Статья является попыткой рассмотреть понятийную составляющую концепта «радость» в немецком и английском языках на материале субстантивно оформленной лексики, что обусловлено категориальным статусом данного класса. В центре внимания находятся немецкая лексема *Freude* и английская лексема *joy* как основные номинанты исследуемой эмоции, а также доминанты соответствующих синонимических рядов. Проанализированы дефиниционная и иллюстративная части разных типов словарей, поскольку словарные статьи считаются культурологично релевантным материалом для изучения концептов. Словарная статья несет в себе информацию не только обо всех языковых уровнях – фонологическом, лексико-семантическом, фразеологическом, грамматическом. Она является источником получения как лингвистических данных, так и информации культурологического характера. В результате анализа лексики, составляющей ядро концепта, а также относящейся к ближней периферии, выделяются общие и различительные черты семантических и когнитивных номинантов эмоции радости в исследуемых языках.

Ключевые слова: концепт, понятийная составляющая, номинанты эмоций, дефиниционная/иллюстративная часть словаря, ядро концепта, ближняя периферия.

Dormeniev Victor. The Notional Component of the Concept «Joy» in German and English.

The article is an attempt to consider the notional component of the concept «joy» in German and English on the material of substantively specified vocabulary, that is stipulated by the categorial status of this class. The German lexeme *Freude* and English lexeme *joy* are in the focus of attention as the main nominees of investigated emotion and the dominants of corresponding synonymous rows. Definitional and illustrative parts of different types of dictionaries are analyzed, because dictionary entries are considered culturologically relevant material for the study of concepts. The dictionary entry contains not only information of all linguistic levels – phonological, lexical and semantic, phraseological, grammatical. It is also a source of both linguistic data and information of culturological type. As the result of the analysis of the vocabulary, that is the core of the concept, related to the close periphery, common and distinctive features of the semantic and cognitive nominees of emotion of joy in the studied languages are distinguished.

Key words: the concept, the notional component, nominees of emotions, definitional/illustrative part of the dictionary, the core of the concept, close periphery.

Стаття надійшла до редколегії
31.03.2014 р.

УДК 811.112.2 (07)

**Софія Застровська,
Оксана Найдюк**

Категорії «модус» і «модальність» у лінгвістичних дослідженнях

У роботі розглянуто суперечливі питання категорій «модус» і «модальність». Систематизовано різні думки щодо їхнього розуміння та ієрархічного зв'язку. Запропоновано трактування взаємозв'язку цих категорій на основі двох різних значень лексеми «модус». Уточнено поняття актуалізацій, кваліфікаційних і соціальних категорій модусу. Розкрито можливості вираження цих категорій мовними засобами, які об'єднуються у функціонально-семантичне поле модальності.

Ключові слова: модус, модальність, об'єктивна / суб'єктивна модальність, аксіологічна оцінка, пропозиційна установка, актуалізаційні / кваліфікаційні / соціальні категорії модусу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Категорії «модус» і «модальність» у сучасних лінгвістичних дослідженнях потрактовано неоднозначно, по-різному пояснюється їх ієрархічний